

**Kitabın Adı**  
Temel Kavramlarıyla İslâm Ahlâkı

**Kitabın Orjinal Adı**  
Fihrist-i Ahlâk

**Müellif**  
Seyyid Hüseyin Hüsni Efendi

**Editör**  
Mustafa Salim GÜVEN

**Sadeleştirme ve Transkript**  
Halide TUR ERPARUN

**İç Tasarım**  
Talha Burak

**Kapak Tasarım**  
Sercan Arslan

**Isbn**  
978-605-7562-19-7

**Yayınevi Sertifika No**  
51260

**Baskı Sayısı ve Tarihi**  
1. Baskı / Ekim 2022

**Baskı ve Cilt**  
Lord Matbaa  
Sertifika No: 45501  
Maltepe Mah. Davutpaşa Cd.  
Emintaş San. Sit. no: 103/430  
Topkapı - Zeytinburnu / İstanbul

**ŞAMİL**  
**YAYINEVİ**

Mehmet Akif Mh. Senem Sok. No:2/A  
Çekmeköy / İstanbul T: 0216 642 42 50  
[www.samilyayinevi.com.tr](http://www.samilyayinevi.com.tr)

Seyyid Hüseyin Hüsni Efendi

# Temel Kavramlarıyla İSLÂM AHLÂKI

## FİHRİST-İ AHLÂK RİSALESİ

(Değerlendirme, Sadeleştirme,  
Transkript ve Metin Neşri)

**Editör**  
Mustafa Salim GÜVEN

İstanbul - 2022



## İÇİNDEKİLER

İçindekiler .....	5
Transkript Alfabesi .....	6
Kısaltmalar .....	7
Sunuş .....	9
Ön Söz .....	13

### GİRİŞ BÖLÜMÜ MÜELLİF VE ESERİNİN TANITIMI SEYYİD HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ VE FİHRİST-İ AHLÂK RİSÂLESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Mustafa Salim Güven	
Giriş.....	19
1. Seyyid Hüseyin Hüsnü Efendi .....	22
1.1. Doğumu, Âilesi ve Yetiřmesi .....	22
1.2. Resmî Vazifeleri .....	25
1.3. Vefatı .....	28
2. Fihrist-i Ahlâk Risâlesi .....	32
2.1. Temel Özellikleri .....	32
2.2. Konusu .....	33
3. Değerlendirme.....	35
3.1. Siyâsetle İlişkisi.....	35
3.2. Felsefî Yönü .....	39
3.3. Tasavvufî Yönü .....	44
Sonuç .....	54
Kaynakça .....	56

BİRİNCİ BÖLÜM  
**FİHRİST-İ AHLÂK RİSÂLESİ**  
(METİN SADELEŞTİRME)

Halide TUR ERPARUN	
Fihrist-i Ahlâk [Takdim].....	61
[Giriş] .....	62
1. Düşünme ve Konuşma Gücüne Dâirdir.....	69
2. Öfke Duygusu Hakkındadır .....	71
3. Şehvet Duygusunu Açıklar .....	75
4. Düzgün ve Dengeli Ahlâk Birleşiminden Doğan Yüce Sıfatları Açıklamaktadır.....	78
5. Yerilen Kötü Huyların Toplanmasından Ortaya Çıkan Alçak Sıfatları Kapsamaktadır.....	80
6. Ahlâkın Güzelleştirilmesi.....	82
6.1. Köyü Huylar ve Çözümlerine Dâir Tablo.....	
6.2. Öfke Duygusu.....	
6.3. Tamamlayıcı Bilgiler (Tetimme) .....	
7. Ev İdâresi.....	90
7.1. Servet Bahsi .....	
7.2. Eş Bahsi.....	
7.3. Çocuklar Bahsi.....	
7.4. Hizmetçiler Bahsi .....	
8. Devlet Yönetimi .....	95
9. Ek (Tezyîl: Dört Karışım) .....	99
9.1. Şeklî ve Mânevî Tabiatların Alâmetlerinin Açıklanması .....	
9.2. Gıdâların Türlerinin Açıklanması .....	
9.3. Özel Bir Konunun Açıklaması.....	
Kaynakça .....	103

İKİNCİ BÖLÜM  
**FİHRİST-İ AHLÂK RİSÂLESİ**  
(METİN NEŞRİ VE TRANSKRİPT) / 105

Halide TUR ERPARUN

**Transkript Alfabetesi**

S :	ص	E :	ا
Z :	ض	' :	ء
T :	ط	B :	ب
Z :	ظ	P :	پ
' :	ع	T :	ت
G, Ğ :	غ	S :	ث
F :	ف	C :	ج
K :	ق	Ç :	چ
K, G :	ك	H :	ح
G, Ğ :	گ	H :	خ
N :	ڤ	D :	د
L :	ل	Z :	ذ
M :	م	R :	ر
N :	ن	Z :	ز
V :	و	J :	ژ
H :	ه	S :	س
Y :	ي	Ş :	ش

**Not:** Medler (harekesiz – ا, و, ی – harfleri ) kaf harfi hariç şapka “^” işareti ile gösterilmiştir. Kaf’ın meddi kef ile karışmaması için “â,î,û”şeklinde gösterilmiştir.

â :	ا	Kā :	قا
û :	و	Kî :	قي
î :	ی	Kû :	قو

## Kısaltmalar

a.mlf.	: Aynı müellif
b.	: bin, ibn
b.y.	: Basım Yeri Yok
bk.	: Bakınız
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm Tarihi
sav	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
trc.	: Tercüme Eden
ts.	: Tarihsiz

## Sunuş

İslâm dininin îmân ve ibâdetten sonra en fazla üzerinde durduğu husus ahlâktır. Bu sebeple İslâm'ın zuhûrundan günümüze kadar geçen on beş asırlık sürede İslâm ahlâkına dâir ciddî bir külliyât oluşmuştur. Bu eserlerin bir kısmı yazıldıkları zaman dilimine hitap etse de genellikle içlerinde geçerliliğini her dem koruyan evrensel insanî ilkeler bulunmaktadır. Bundan dolayı bu eserlerin her devirde o günün insanının anlayacağı şekilde güncellenmesine ihtiyaç vardır.

Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin İslâmî ilimler alanındaki en köklü yayınevlerinden biri Şamil Yayınevi'dir. Hadîs alanında Kütüb-i Sitte'den Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *es-Sünen*'i ile fıkıh alanında İbn Âbidîn'in (ö. 1252/1836) *Reddü'l-muhtâr*'ı başta olmak üzere pek çok temel eseri Türkçeye kazandırmıştır. Tasavvuf alanında da Tâhirü'l-Mevlevî'nin (ö. 1951) *Mesnevî Şerhi*'ni yayınlamıştır. Ayrıca benim gibi 1970 ve 80'li yıllarda İmam Hatip Liseleri'nin ortaokul ve lise kısımlarında okuyan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu, İslâmî ilimlere dâir ilk bilgilerini bu yayınevinin neşrettiği ders kitaplarından öğrenmiştir. Bir kuşağın yetişmesinde böylesine önemli bir paya sâhip olan Şamil Yayınevi tarafından, Osmanlı Türkçesi ile yazılmış Seyyid Hüseyin Hüsni Efendi'nin (ö. 1265/1849) *Fihrist-i Ahlâk Risâlesi*'nin, günümüz Türkçesine kazandırılması için şahsıma editörlük

teklif edildi. Hacmi küçük ama muhtevâsı derin ve kapsamı geniş olan risâleyi gördükten sonra günümüz Türkçesine kazandırılmasının uygun olacağını düşünerek teklifi kabul ettim.

Editörlük çalışması olarak, risâlenin Halide Tur Erparun tarafından yapılan metin transkripti ve sadeleştirilmiş kısmının ilk halleri incelenmiş, görülen okuma hataları ve sadeleştirme yanlışlıkları giderilmiştir. İlmî üslûba uygun bir metin transkripti yapılabilmesi için bazı önerilerde bulunulmuş ve gerekli düzeltmelerin yapılması sağlanmıştır. Ayrıca günümüzde *Fihrist-i Ahlâk Risâlesi*'nin pek bilinmediği, Mevlevî olduğu anlaşılan müellifinin de konuyla ilgilenen akademisyenler tarafından bile neredeyse hiç tanınmadığı tespit edilmiştir. Bu sebeple kitap hâline getirilerek yayınlanmasının, İslâm ahlâkı ile ilgilenen eğitim, felsefe ve tasavvuf alanlarına katkı sağlayacağı öngörülmüştür.

Elinizdeki kitap biri giriş olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde bir boşluğu dolduracağı düşünülen tarafımızdan *Fihrist-i Ahlâk Risâlesi* ve müellifi tanıtılmaya çalışılmış, ana hatlarıyla risâlenin içeriği değerlendirilmiştir. Birinci bölümde risâle metninin günümüz Türkçesi ile sadeleştirilmiş hâline yer verilmiştir. İkinci bölümde ise metin transkripti ile birlikte risâlenin Osmanlıca matbu hâlinin tıpkı basımı yer almaktadır.

*Fihrist-i Ahlâk Risâlesi* yayınlanırken, Arap alfabesi ile yazılmış Osmanlıca bir metni, günümüzde kullanılan Latin alfabesine çevirmeyi öğrenmek isteyenlere de yardımcı olmak amaçlanmıştır. Bunun için de metin ile transkript yan yana getirilerek birlikte görülecek şekilde basılmıştır. Ayrıca metin içinde ihtiyaç hissedilen yerlerde gereken bilgiler dipnotlarla verilmiştir. Metnin aslından olan dipnot açıklama-

maları ise aynen metindeki gibi (\*) işareti ile gösterilmiştir. Sadeleştirme kısmında da müellife âit dipnotlar sadeleştirilmenin açıklamaları ile karışmaması için açıkça belirtilmiştir. Neticede dikkatli ve titiz bir çalışma ile konusu ahlâk olan elinizdeki kitap vücut bulmuş, okuyucuların ve İslâm ahlâkı alanında çalışanların ilgisine sunulmuştur.

Bu çalışmanın kitaba dönüşmesinde emeği geçen herkese, basımını üstlenen Şamil Yayınevi'nin sahibi Şamil KÖMÜRÇÜ Beyefendi'ye ve ahlâkını güzelleştirme peşinde olan kıymetli okuyuculara teşekkürü borç bilirim.

Editör

*Mustafa Salim GÜVEN*

Denizli, 10 Ekim 2022

## Ön Söz

Biz, muhteşem bir geçmişe sahibiz. Ecdadımız bize ihtişamlı bir tarihin yanında mîmârîden hat sanatına, çeşitli vakıflardan kütüphanelere ve el yazmalarından matbu kitaplara varıncaya kadar çok kıymetli eserler bırakmıştır. Onların korunması ve günümüze hitap eder hale getirilmesi önemlidir. Bunun yolu da Osmanlı kültürünü bilmekten geçmektedir.

Bir kültürün bir takım temel unsurları vardır. Onlardan biri dil ve alfabedir. Bir grup arkadaşla çıktığımız Osmanlıca öğrenme ve Osmanlı Türkçesi ile yazılmış eserleri okuma çalışmamız, bizi, Seyyid Hüseyin Hüsnü Efendi'nin *Fihrist-i Ahlâk Risâlesi* ile tanıştırdı. Konusu ahlâk olduğu için bu eserin her zaman her insanı ilgilendirebileceği kanaatine vardık. Bu nedenle *Fihrist-i Ahlâk Risâlesi*'ni bugün kullandığımız latin alfabesine aktardık. Önemli bir eser olduğu anlaşılınca konu ile ilgilenenlerin ondan faydalanabilmesi için yayınlanması gerektiğini düşündük. Basılması için Şâmil Yayınevi ile temasa geçtik. Onlar da eseri bilimsel açıdan dikkate değer buldular ve akademik değerinin korunması için Osmanlıca metin transkriptine vâkıf bir editör eşliğinde sadeleştirilerek yayınlanmasını uygun gördüler.

*Fihrist-i Ahlâk Risâlesi*'ni latinize ederken, editörün tavsiyesine uyarak imlânın aslını korumaya önem verdiğimiz gibi kelimelerin güncel telaffuzu yansıtmasına da özen gös-

terdik. Bundan dolayı Arapça ve Farsça kelimelerdeki seslerin tamamını belirtecek yoğunlukta ağır bir transkripsiyon alfabesi kullanmadık. Arap harfleri ile Latin harflerinin mahreç bakımından birbirine uyan veya yakın olan seslerini eşleştirdik. Latin alfabesinde eş bulunmayan hemzeyi (â-) noktalama işaretlerinden düz kesme (‘-) ile, ‘ayını da (-ع-) ters kasma (‘-) ile gösterdik. Med olarak bilinen Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun sesleri, -kaf harfinin uzatması hariç- hep med harflerinin üzerine “-â-î-û” şeklinde şapka işareti koyarak belirttik. Şapka işaretinin Türkçedeki in-celtme etkisinden kaynaklanabilecek problemleri gidermek için kaf harfinin meddini, kendisinden sonra gelen uzatma harflerinin üzerine çizgi koyarak “قا . قي . قو : -kâ-kî-kû” şeklinde gösterdik. “Ve” anlamındaki vav (-و-) harfini, Arapça ibârelerde “ve” olarak latinize ettik. Osmanlıca ve Farsçada ise yerine göre bazen “ve” bazen de “u-ü / vu-vü” ile karşıladık.

Sadeleştirme yaparken mümkün mertebe eserin orijinal halini yansıtmaya özen gösterdik. Bu sebeple muhtevânın korunmasına ve mânânın doğru olarak aktarılmasına önem verdik. Şekil açısından metne uyumu gözetmekle birlikte anlaşılmayı kolaylaştırmak için uzun paragrafları böldük.

İslâm ahlâkına duyulan ihtiyaç her geçen gün daha da artmaktadır. Bu ihtiyaç, zorluğuna rağmen bize çalışmamızı kitaba dönüştürme azmi vermiştir. Böylece ecdâdımıza âit bir eser, günümüzde kullanılan alfabeye aktarılarak kitap hâline getirilmiştir.

Bu kitap vesilesiyle Türkiye’de güzel ahlâkın yaygınlaşması, özellikle de bayanlarda edep, hayâ, iffet ve nâmus duygularının gelişmesi için çaba sarfeden –tanıdığım tanımadığım– herkese minnet ve şükran hissiyle dolu oldu-

ğumu belirtmek isterim. Bu cümleden olarak Fevziye NUROĞLU hocamızı ismen hayırla yâd ederim.

Editörlük görevini üstlenerek tavsiye ve düzeltmeleriyle çalışmamızın yayınlanabilir hale gelmesini sağlayan Dr. Öğretim Üyesi Mustafa Salim GÜVEN’e de teşekkür ederim. Basım aşamasına gelene kadar bu çalışmaya emeği geçen herkese ve hassaten basımı gerçekleştiren Şamil Yayınevi’nin sahibi Şamil KÖMÜRCÜ Bey’e şükranlarımı sunarım.

Tüm uğraşlarımıza rağmen kitapta rastlanacak eksikliklerin, okuma hatalarının ve sadeleştirme yanlışlıklarının bizden kaynaklandığını belirtir, uyarılarını bekleyerek okuyuculardan peşinen özür dilerim.

*Halide TUR ERPARUN*  
Üsküdar, 2 Ekim 2022  
turhalide@gmail.com

GİRİŞ BÖLÜMÜ

---

**MÜELLİF VE ESERİNİN TANITIMI**



# SEYYİD HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ VE FİHRİST-İ AHLÂK RİSÂLESİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Mustafa Salim GÜVEN\*

## Giriş

İslâm düşüncesinin önemli meselelerinden biri ahlâktır. Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerinin ve Hz. Peygamber'in (sav) hadislerinin pek çoğu doğrudan veya dolaylı olarak ahlâk ile ilgilidir. Allah Teâlâ, insanlara Hz. Peygamber'in vazifelerinden birinin "tezkiye" olduğunu bildirmiştir.<sup>1</sup> Tezkiye, insanları kusurlarından arındırıp temiz duruma getirmek ve nefsi kötü işlerden uzaklaştırarak ıslâh etmek demektir.<sup>2</sup> Hz. Peygamber'in bizzat kendisi de "Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim" buyurmuştur.<sup>3</sup>

İslâm dininin temel kaynağı olan kitap ve sünnette ahlâka yapılan bu ve benzer vurgular, mü'minler üzerinde ve İslâmî ilimlerin tümünde etkisini göstermiştir. Fıkıh ilmi "ef'âl-i mükellefin"<sup>4</sup> adıyla farz, haram ve mübah gibi hü-

---

\* Dr. Öğretim Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Denizli Türkiye, msalimg@pau.edu.tr / msalimguven@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4893-3320.

<sup>1</sup> el-Cum'a, 62/2.

<sup>2</sup> Daha fazla bilgi için bk. Seyyid Mustafa Râsim, *Istilahât-ı İnsân-ı Kâmil: Tasavvuf Sözlüğü*, haz. İhsan Kara (İstanbul: İnsan Yayınları, 2008), 314; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012), 360; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Rehber Yayıncılık, 1997), 719.

<sup>3</sup> Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, thk. Abdülmecid Türkî (Beirut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1999), "Hüsnu'l-hulk", 8.

<sup>4</sup> Dinen yükümlü sayılan insanların davranışları ve bunlarla ilgili hükümler anlamına gelen bir fıkıh terimidir. Daha fazla bilgi için

kümler vererek insan davranışlarını değerlendirdiği için ahlâk ile ilişkili kabul edilmiştir. Kelâm ilmi de “ef’âl-i ibâd”<sup>5</sup> ve “hüsün-kubuh”<sup>6</sup> başlığıyla kulların fiillerini itikâdî ve metafizik açıdan ele aldığı için ahlâk ile irtibatlı sayılmıştır.<sup>7</sup> Ancak İslâmî ilim disiplinleri arasında diğerinden farklı olarak ahlâk ile en fazla İslâm felsefesi ve tasavvuf ilgilenmiştir.

İslâm felsefesi ahlâkın daha çok nazarî yönü ile uğraşmış ve Müslüman filozofların her biri de kendi bakış açısına uygun bir “ahlâk felsefesi” ortaya koymuştur. Tasavvuf ilmi ise ahlâkın hem nazarî hem de amelî yönü ile meşgul olmuştur. Sûfîler daha çok “ahlâkî yaşam” tarzını benimsemiş, tasavvuf ilmi de ahlâkı güzelleştirmeyi amaçlayan bir düşünce sistemi geliştirmiştir. Nitekim bazı sûfîler tasavvufu “güzel ahlâk” olarak tanımlamışlardır.<sup>8</sup> Bundan dolayı tasavvufî düşünce sistemi ile ahlâkî fikirler üretmenin de bir tür ahlâk felsefesi olduğu söylenebilir.

Her bir medeniyet kendine has değerler üzerinde kurulur ve yükselir. İslâm medeniyeti özü itibâriyle îmân ve ibâdetten beslenen bir ahlâk medeniyetidir. Ahlâkî değerler-

bk. Salim Öğüt, “Ef’âl-i Mükellefîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/452.

<sup>5</sup> Kader açısından insanın irâde hürriyetini ve sorumluluğunu belirlemek amacıyla üzerinde durulan ve “kulların fiilleri” anlamına gelen kelâm terimine verilen isimdir. Daha fazla bilgi için bk. Mustafa Said Yazıcıoğlu, “Fiil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/59-64.

<sup>6</sup> İslâmî açıdan iyilik ve kötülüğün kaynağı, mâhiyeti, ölçüsü ve sınırına dâir yapılan tartışmalara verilen addır. Daha fazla bilgi için bk. İlyas Çelebi, “Hüsün ve Kubuh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/59-63.

<sup>7</sup> Mustafa Çağrı, *İslâm Düşüncesinde Ahlâk* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1989), VII.

<sup>8</sup> H. Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (İstanbul: Ensâr Neşriyat, 2014), 32-33.

de meydana gelen erozyonun, önce tek tek fertleri daha sonra da koskoca bir toplumu kendi medeniyetinden uzaklaştıracağı kesindir. Müslüman bir topluluk, kendi değerleri adına ne kadar büyük ve güçlü bir medeniyet kurarsa kursun onu devam ettirmek, gücünü yitirdiyse yeniden güçlendirmek ya da yıkıldıysa tekrar inşâ etmek için ahlâk başta olmak üzere yine hep kendi değerlerine sarılmak zorundadır.

Anadolu Selçuklu Devleti’nin yıkılmasından sonra kurulan Osmanlı Devleti, Türk İslâm medeniyetinin devamlılığını sağlamıştır. Bu devamlılığın temelinde de yine İslâm’a ve onun ahlâkî değerlerine bağlılık yatar. Devletin önemli mevkilerinde üst düzey görevlerde bulunmuş olan Seyyid Hüseyin Hüsnü Efendi, *Fihrist-i Ahlâk Risâlesi*’ni Osmanlı toplumu ve devletinde çözümlenin hız kazandığı bir dönemde yazmıştır. Böylece hem tek tek bireylerde hem ev ve âile idâresinde hem de devlet yönetimi ile ilgili konularda ahlâkın önemini hatırlatmıştır. Bu eseriyle o, ahlâk ve ahlâk kavramları hakkında kendi devrine kadar üretilen bilgilerin özünü aktarmış, medeniyetimizi oluşturan kültürel mirası kayıt altına almış ve Türk İslâm düşüncesinin ahlâka verdiği önemi göstermiştir.

Hüseyin Hüsnü Efendi bazı önemli şehirlerde defterdarlık, Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye’de<sup>9</sup> âzâlık ve üç kez de nâzırlık (bakanlık) yapmış olmasına rağmen pek tanınmamaktadır. Bu çalışmada onu ve *Fihrist-i Ahlâk* isimli risâlesini tanıtmak, okuyuculara kolaylık sağlamak için risâlenin içeriğini değerlendirerek hakkında bilgi vermek amaçlanmıştır.

<sup>9</sup> II. Mahmûd tarafından kurulan, reformları planlayarak uygulamasını denetleyen yüksek yasama ve yargı organıdır. Daha geniş bilgi için bk. Ali Akyıldız, “Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/250-251.

## 1. Seyyid Hüseyin Hüsnü Efendi

### 1.1. Doğumu, Ailesi ve Yetiştirilmesi

Seyyid Hüseyin Hüsnü Efendi İstanbul'da doğmuştur. Doğum tarihi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Babası Kadı Sâdık Efendi, annesi de Dergâh-ı Âlî kapıcıbaşlarından İbrâhim Besim Ağa'nın (ö. 1227/1812)<sup>10</sup> oğlu Ali Ağa'nın kızı Zekiye Hanım'dır.<sup>11</sup> Kaynaklarda Hüseyin Hüsnü Efendi'nin liyâkat kazandıktan sonra Osmanlı Devleti Mâliye Teşkilâtı'na intisap ettiği kaydedilmektedir. Mâliye

<sup>10</sup> Hacca da gittiği anlaşılan İbrâhim Besim Ağa en son Bolu Vâlisi İbrâhim Paşa'nın kethüdâlığını yapmıştır. Bu görevi sırasında Bolu'da vefat etmiştir. Taş Mektep Mezarlığı'ndaki mezar taşında "Dergâh-ı Mu'allâ Kapucubaşlarından el-Hac İbrâhim Besim Ağa" ve vefat tarihi 1227 (1812) yazmaktadır. bk. Bahri Ata, *Tarihî Mezarlıklar: Eğitim ve Bolu Örneği* (Şahsî arşivimizde bulunan yayınlanmamış bir araştırma yazısı), 10. İbnülemin Mahmud Kemal İnal da İbrâhim Besim Ağa'nın Bolu Vâlisi İbrâhim Paşa'nın kethüdâsı iken vefat ettiğini yazmıştır. Ancak neye dayanarak kaydettiyse vefat tarihini 1236 (1820/21) yılı olarak belirtmiştir. Ondaki naklen Ali Şükrü Çoruk da aynı bilgiyi tekrarlamıştır. bk. İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1970), 142; Ali Şükrü Çoruk, *Eyüplü Meşhurlar* (İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2015), 2/108. Bolu Valiliği'nin resmî internet sitesinde verilen bilgiye göre Hüsrev Paşa Bolu Valisi iken Osmanlı- Rus seferine katılmak üzere Bolu'dan ayrılmış (1811), yerine kâhyası İbrahim Paşa'yı bırakmıştır. İbrahim Paşa 1811-1812 yıllarında Bolu'da bulunmuştur. Arkasından Derviş Hasan Paşa gelmiş (1812- 1813). Ondaki sonra da Abbas Paşa Bolu Valisi olmuştur (<http://www.bolu.gov.tr/tarihcemiz> (Erişim 1 Ekim 2022)). Bu resmî bilgi ile mezar taşındaki tarih uyuşmakta, İnal'ın kaydı ise uyuşmamaktadır.

<sup>11</sup> İnal, *Son Hattatlar*, 142; Çoruk, *Eyüplü Meşhurlar*, 2/108.

Nezâreti'ne intisabının büyük dedesi İbrâhim Besim Ağa'nın desteği ile gerçekleştiğine dâir bir bilgi varsa da bu torpil değil güvenilirlik referansı olsa gerektir. Zîrâ onun göreve başladığı yıllarda dedesi Besim Ağa'nın vefat etmiş olması muhtemeldir. Mehmet Zeki Pakalın'ın (ö. 1972) "Köse Hüsnü" lakabıyla anıldığını belirttiği<sup>12</sup> Hüseyin Hüsnü Efendi'ye kaynaklarda "Seyyid" ünvanının verildiği de görülmektedir. Ancak kendisine niçin Seyyid dendiği tespit edilememiştir.

Tahsil hayatı ve hocaları hakkında detaylı bilgi verememekle birlikte tüm kaynaklar Hüseyin Hüsnü Efendi'nin iyi bir öğrenim gördüğü ve ciddî bir bilgi birikimine sâhip olduğu konusunda müttefiktirler. Onun eğitim seviyesini gösteren pek çok kanıt vardır. Hesap işlerindeki başarısı ile pâdişahu iknâ edebilecek derecede etkili ve güzel konuşma yeteneğine sâhip olması bunların başında gelir.<sup>13</sup> Hüseyin Hüsnü Efendi'nin yüksek eğitim seviyesine sâhip olduğunu gösteren kanıtlardan bir diğeri de güzel sanatlara olan ilgisidir. Çocuk denebilecek yaşlarda iken hattat Laz Ömer Vasfî Efendi'den (ö. 1240/1825) hüsn-i hat meşketmiştir. 1226 (1811) senesinde yazdığı bir kıta ile de hocasından icâzet almıştır.<sup>14</sup> Bir başka tespite göre de onun asıl hüsn-i hat hocası, Laz Ömer Vasfî'nin talebelerinden Ali Vasfî Efendi'dir (ö. 1255/1839 veya 1265/1849).<sup>15</sup> Bu yönüyle Hüseyin Hüsnü

<sup>12</sup> Mehmet Zeki Pakalın, *Tanzimat Maliye Nazırları* (İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1972), 1/117; a.mlf., *Maliye Teşkilâtı Tarihi* (Ankara: Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu Yayını, 1978), 3/95.

<sup>13</sup> Pakalın, *Tanzimat Maliye Nazırları*, 1/120; a.mlf., *Maliye Teşkilâtı Tarihi*, 3/97.

<sup>14</sup> İsmail Orman, <https://www.ketebe.org/sanatkar/huseyin-husni-efendi-397> (Erişim 1 Ekim 2022).

<sup>15</sup> <https://www.ketebe.org/sanatkar/ali-vasfi-efendi-139> (Erişim 1 Ekim 2022).

Efendi, Hâfız Osman (ö. 1110/1698) geleneğine mensup bir hattat kabul edilmiştir. İbnülemin Mahmud Kemal (ö. 1957), onun yazdığı bazı hatları gördüğünü ve iyi bir hattat olduğunu söyleyerek Hüseyin Hüsnü Efendi'yi son Osmanlı hattatları arasında saymıştır. Ancak mühim devlet görevleri ve mesâî yoğunluğu sebebiyle vakit ayıramadığı için güzel sanatlar alanında kendini daha fazla geliştiremediği anlaşılmaktadır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'i baştan sona yazmaya başlamışsa da tamamlayamadığı belirtilmiştir.<sup>16</sup>

Ulaşabildiğimiz kaynaklarda Hüseyin Hüsnü Efendi'nin zevcesi veya zevceleri hakkında da herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Mehmed Zeki Pakalın, Hüseyin Hüsnü Efendi'nin üç oğlu olduğunu belirtmiştir. Ona göre büyük oğlu Saffet Bey'dir. Vâridât Müdür Muâvini iken 1300 (1883) yılında vefat etmiştir. İkinci oğlunun ismi Rauf'tur. O da Hazîne-i Hâssa Mümeyyizliği'nde çalışırken 1296 (1879) senesinde âhirete göçmüştür. Üçüncü oğlu ise Şehir Emâneti Muhâsebe Kalemi Kâtipliği yapan ve bu görevi esnâsında 1302 (1885) yılında rahmet-i Rahmân'a kavuşan Hakkı Bey'dir.<sup>17</sup> Pakalın'dan farklı olarak, Hüseyin Hüsnü Efendi'nin, Seyyid İbrâhim Sarim isminde dördüncü bir oğlu olduğu kaydedilmiştir. Ancak bu bilginin doğru olup olmadığı tartışmalıdır. Söz konusu kayıta İbrâhim Sarim'in hattat olduğu, hattatlar arasında da kaleminin sağlamlığından dolayı "Sâlim" mahlasıyla tanındığı belirtilmiştir. Ayrıca İbrâhim Sarim'in de tıpkı babası gibi Mâliye Nezâreti Mektûbî Kaleminde işe başladığı, Mâliye'nin çeşitli dâirelerinde toplam yirmi sene çalıştıktan sonra 1285 (1869) senesinde vefat ettiği ve Kadıköy'de Ayrılıkçeşmesi civarın-

<sup>16</sup> İnal, *Son Hattatlar*, 144.

<sup>17</sup> Pakalın, *Maliye Teşkilâtı Tarihi*, 3/101.

da medfûn olduğu söylenmiştir.<sup>18</sup> İbnülemin Mahmud Kemal İnal ise "Seyyid İbrâhim Sarim Salim Efendi" ismini vermesine ve son hattatlardan biri saymasına rağmen babasından bahsetmemiş, hem nesep hem de icâzet silsilesi anlamında hüviyetini bilmediğini belirtmiştir.<sup>19</sup>

## 1.2. Resmî Vazifeleri

Hüseyin Hüsnü Efendi, adı o dönem "Hazîne-i Âmire" ve "Mukâtaat Defterdarlığı" olan ve daha sonra Mâliye Nâzırlığına dönüşen kurumun mensûre hizmetlerinde işe başlamıştır. İlk ciddî görevi, 1248 (1832) yılında atandığı Mukâtaat Odası Zimmet Kâtipliği'dir.<sup>20</sup> O, bu görevdeyken diğer memurlardan farklı olarak kısa sürede işi öğrenmiş ve çalışkanlığı ile temâyüz ederek Mukâtaat Nâzırlığının başarısına ciddî katkı sunmuştur. Bu sebeple 1250 (1834) yılında Pâdişah II. Mahmûd tarafından Nâzır Nazif Efendi (ö.1269/1853)<sup>21</sup> "rütbe-i ûlâ", memur Hüsnü Efendi de "rütbe-i râbia" nişanı ile ödüllendirilmiştir.<sup>22</sup> Hüseyin Hüsnü

<sup>18</sup> <https://www.ketebe.org/sanatkar/seyyid-ibrahim-sarim-salim-efendi-819> (Erişim 1 Ekim 2022).

<sup>19</sup> İnal, *Son Hattatlar*, 370.

<sup>20</sup> Kırmîzâde Neş'et Bey, "Fihrist-i Ahlâk: Takdîm", *Fihrist-i Ahlâk* (İstanbul: Mihrân Matbaası, 1302), 2; Pakalın, *Tanzimat Maliye Nazırları*, 1/117; a. mlf., *Maliye Teşkilâtı Tarihi*, 3/95.

<sup>21</sup> Tam ismi Abdurrahmân Nazif Paşa'dır. Beş defa Maliye Nâzırlığı yapmıştır. Sadrazam değiştiği için mâzul duruma düştüğü gibi bizzat azledildiği de olmuştur. Azillerinin birinde paşa ünvânı da elinden alınmıştır. Böylece "Efendilik" makamına terfi ettiği söylenmiştir. Hakkında daha geniş bilgi için bk. Pakalın, *Maliye Teşkilâtı Tarihi*, 3/1-22.

<sup>22</sup> Ahmed Lutfi Efendi, *Târîh-i Lutfi* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1292), 4/154; Pakalın, *Tanzimat Maliye Nazırları*, 1/117-118; a. mlf., *Maliye Teşkilâtı Tarihi*, 3/95-96.

Efendi, devletine vefası ve işindeki gayreti sebebiyle kurum içinde Nâzır Nazif Efendi'den sonra ismi en çok anılan kişi haline gelmiştir. Başlarda Nazif Efendi'nin göz bebeği iken daha sonra çekememezlik başlamıştır. Sultan II. Mahmûd döneminde (1223-1255/1808-1839) devlet kurumlarının bazılarında isim, bazılarında da hem isim hem işleyiş değişikliğine gidilmiştir. 1253 (1837) senesinde “Mukâtaat Defterdarlığı” adı “Mâliye Nâzırlığı” olarak değiştirilmiştir. Kurum içinde de müsteşarlık görevi ihdâs edilmiştir. Bu değişikliğe bağlı olarak Hüseyin Hüsnü Efendi aynı yılın Zilhicce ayında Mâliye Müsteşarlığına atanmıştır.<sup>23</sup>

II. Mahmûd'un vefatından sonra Koca Hüsrev Paşa (ö.1271/1855) sadrazam olunca Mâliye Nezâreti kaldırılmış, Hazîne-i Âmire ve Mukâtaat Defterdarlıkları yeniden kurulmuştur. Hüseyin Hüsnü Efendi bu sırada bir müddet açıkta kalmıştır. Çok geçmeden iş yükü artınca tecrübesiz insanlarla mâlî işlerin yürütülemeyeceği anlaşılmış, “Meclis-i Muhâsebe-i Mâliye” adıyla bir koordinasyon kurulu kurulmuş ve mâliyeciler arasından seçilen ehil kişiler buraya alınmıştır. Hüseyin Hüsnü Efendi de bu meclise âza yapılmıştır. Buradaki başarılarından dolayı kendisine “Ülâ Evvelliği Rütbesi” verilerek 1257 (1841) yılında Konya Defterdarlığı'na tayin edilmiştir. Bir sene çalıştığı Konya'da yerine başkası gönderildiği için bir müddet açıkta bekletilmiştir (1258/1842). Kısa süre sonra Bolu Defterdarı olarak görevlendirilmiştir. Bolu Defterdarı iken azledilince İstanbul'a dönmüştür. İstanbul'a gelince de etkinliğini kaybetmiş olan ve yeniden canlandırılmaya çalışılan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'nin Mâliye âzâlığına geti-

<sup>23</sup> Ahmed Lutfi, *Târîh-i Lutfî*, 5/105; Pakalın, *Tanzimat Maliye Nazırları*, 1/118; a.mlf., *Maliye Teşkilâtı Tarihi*, 3/96.

rilmiştir (1260/1844). Bu görevini takiben önce “Çiftlikât-ı Hümâyun Nâzırı”, arkasından “Fabrikalar Nâzırı” yapılmıştır. Kaynaklar bu iki nâzırlığı hangi tarihlerde yaptığına dâir bilgi vermemiştir.<sup>24</sup> Fabrikalar Nâzırı iken Pâdişah Abdülmecîd'in (1255-1277/1839-1861) iltifatına mazhar olmuş ve kendisine nişan verilmiştir. Çok geçmeden de 1265 (1849) senesi Rebîülevvel ayında görülen lüzum üzerine rütbe-i bâlâ<sup>25</sup> ile “Maliye Nâzırı” olmuştur.<sup>26</sup>

Kaynaklarda belirtildiğine göre Hüseyin Hüsnü Efendi mâbeyn-i Hümâyun'a bağlılığındaki sadakati, hesap işlerindeki vukûfiyeti, hayat tarzındaki istikameti ve konuş-

<sup>24</sup> Ancak kaynaklarda bazı karineler vardır. Bunlar da yoruma açıktır. Hatta bu karinelerden hareketle önce Çiftlikât-ı Hümâyun ve Fabrikalar Nâzırlıkları görevlerinde bulunduğu, sonra Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye Âzâlığına atandığı sonucu da çıkarılabilir. Ancak bizim tespitimize göre Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Çiftlikât-ı Hümâyun ve Fabrikalar Nâzırlıkları 19 Şâban 1263 (2 Ağustos 1847) tarihinden sonra gerçekleşmiş olsa gerektir. Çünkü üzerinde çalıştığımız *Fihrist-i Ahlâk Risâlesi*'nin 32. sayfasında Hüseyin Hüsnü Efendi meâlen, “[Bu risâle], Meclis-i Ahkâm-ı Adliye üyesi Seyyid Hüseyin Hüsnü tarafından, izzet ve şeref sâhibi [Hz. Peygamber'in] hicretinin 1263 senesinin yüce Şâban ayınının 19'u Pazartesi günü kaleme alınmıştır” ibaresini yazmıştır. Bundan yaklaşık yirmi ay sonra Mâliye Nâzırı olmuştur. Arada çok uzun olmasa da Çiftlikât-ı Hümâyun ve Fabrikalar Nâzırlıkları yapacak kadar süre bulunmaktadır.

<sup>25</sup> Rütbe-i bâlâ'nın kelime anlamı yüksek rütbe demektir. Kavram olarak Osmanlıların son devirlerinde mülki idâre memurlarına mahsus yüksek dereceli bir rütbe kast edilir. Birinci sınıf memurlar ile vezirlik arasında bulunan yüksek bir derecedir. bk. Şemseddîn Sâmî, “Bâlâ”, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: Şifa Yayınevi, 2012), 272; İlhan Ayverdi, “Bâlâ”, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2006), 1/270.

<sup>26</sup> Kırımîzâde Neş'et Bey, “Fihrist-i Ahlâk: Takdîm”, 2; Pakalın, *Tanzimat Maliye Nazırları*, 1/118-120; a.mlf., *Maliye Teşkilâtı Tarihi*, 3/96-97.

masındaki müessiriyeti sebebiyle halkın<sup>27</sup> ve özellikle de “Pâdişâh’ın hüsn-i nazarını iktisâb eylemiştir.”<sup>28</sup> Mâliye Nâzır’ı olunca da Sultan Abdülmecîd’e sunmak üzere devletin geliri ile giderini dengelemek ve israfı önlemek için bir çalışma başlatmıştır. Bazı devlet kurumlarını etkileyecek olan bu çalışma, memur sayısında eksiltme ve maaşlarda düşüş öngördüğü için devletin çeşitli kademelerinde bulunan pek çok insanı rahatsız edip kendisine düşman yapmıştır. Mehmet Zeki Pakalın’ın tespitine göre Vak’anüvis Ahmed Lütfi (ö. 1325/1907), daha önemsiz kişiler hakkında müstakil başlıklar açarak onların hayatları ve âilelerine dâir tafsilâtı bilgiler vermiştir. Ancak Hüseyin Hüsnü Efendi’nin tercüme-i hâlini yazmamış ve hakkında isteksiz bir şekilde mevzû gereği bazı açıklamalarda bulunmakla yetinmiştir. Pakalın bu yanlı tutumun, ona karşı haksız yere duyulan rahatsızlığın tezahürlerinden biri olduğunu belirtmiştir.<sup>29</sup>

### 1.3. Vefatı

Hüseyin Hüsnü Efendi’nin Mâliye Nâzırlığı altı ay sürmüştür. Planladığı önemli icraatlarını gerçekleştiremeden 7 Ramazan 1268 (27 Temmuz 1849) tarihinde vefat etmiştir. Onun ölümü genç denebilecek yaşta en verimli çağında, devlete ve millete büyük hizmetler edeceğinin umulduğu bir dönemde gerçekleşmiştir.<sup>30</sup> Kayıtlardan anlaşıldığına

<sup>27</sup> Pakalın, *Tanzimat Maliye Nazırları*, 1/120; a.mlf., *Maliye Teşkilâtı Tarihi*, 3/97.

<sup>28</sup> Pakalın, *Tanzimat Maliye Nazırları*, 1/121; a.mlf., *Maliye Teşkilâtı Tarihi*, 3/98.

<sup>29</sup> Pakalın, *Tanzimat Maliye Nazırları*, 1/121-122; a.mlf., *Maliye Teşkilâtı Tarihi*, 3/98.

<sup>30</sup> Pakalın, *Tanzimat Maliye Nazırları*, 1/120; a.mlf., *Maliye Teşkilâtı Tarihi*, 3/97.

göre yaptığı ve yapmayı planladığı işlerle kısa sürede Sultan Abdülmecîd’in takdirini celp etmiştir. Hatta Pâdişâh’ın Hüseyin Hüsnü Efendi’ye olan ilgisini müşâhede edenler onu sadrazamlığa namzet görmeye bile başlamışlardır. Vak’anüvis Ahmed Lütfi onun vefatını normal bir ölüm olarak değerlendirip “hulûl-i ecel-i mev’udü ile vefat etti” derken, diğer bütün kaynaklar Hüseyin Hüsnü Efendi’nin âniden vefat ettiğinde müttefiktirler. Sicill-i Osmânî müellifi Mehmed Süreyyâ (ö. 1326/1909) ilâve olarak, “Pâdişâh’a son derece bağlı olması hasebiyle onun müfâcaten (ansızın) vefatına o zamanca tesemmüm (zehirlenme) denmiştir” bilgisini verir.<sup>31</sup> Aynı yerde Hüseyin Hüsnü Efendi’nin meziyetlerini sayan Mehmed Süreyyâ’nın anlattıklarından, bu ânî ölümle onun Tanzîmât elitlerince zehirlenerek önünün kesildiği, başkalarının da önünün açıldığı kanaati oluşmaktadır. Çünkü Mehmed Zeki Pakalın’ın, Mehmed Süreyyâ’nın başka bir eserinden naklettiğine göre, “vefat etmese daha büyük menâsiba geçeceği melhuz idi.”<sup>32</sup> Bu ânî ölümü ve sebebini araştıran Pakalın, Hüseyin Hüsnü Efendi’nin büyük oğlu Saffet Bey’in damadı Sadık Bey’den naklen şu bilgileri vermektedir:

Sadrazam Mustafa Reşid Paşa (ö. 1274/1858), önde gelen devlet erkânı ve nâzırları konağına iftara çağırır. Hüseyin Hüsnü Efendi de bu davete icâbet eder. İftardan sonra herkese dondurma ikram edilir. Ona da bir dondurma verilir. Herkes dondurmasını bitirdiği halde Hüseyin Hüsnü Efendi yemekte zorlanır. Bir miktar yedikten sonra ta-

<sup>31</sup> Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî* (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1308), 2/176.

<sup>32</sup> Pakalın, *Tanzimat Maliye Nazırları*, 1/121; a.mlf., *Maliye Teşkilâtı Tarihi*, 3/98.

dı nâhoş geldiği için bitirmeden tabağı geri îade eder. Biraz sonra da mîdesi ağrımaya başlar. Ağrı artınca müsaade isteyip kendi yalısına döner. Çok geçmeden iftar davetine katılanlar da dağılır. Aradan iki saat geçmiştir. Hâne halkı da onun tedavisi için telaş içerisinde. O sırada Sadrazam Mustafa Reşid Paşa çıkagelir. Hüsnü Efendi'nin durumunu merak ettiğini, ziyarete geldiğini ve kendisini görmek istediğini söyler. Durum yataktaki Hüseyin Hüsnü Efendi'ye iletince, “Bu herif beni zehirledi; ölüp ölmediğimi anlamak için gelmiştir” der. Bu sırada başucunda duran kılıcını alır ve odanın kapısından içeri girerken Reşid Paşa'nın üzerine hücum eder. Paşa kaçır, Hüsnü Efendi peşinden koşar. Yetişemeyeceğini anlayınca kılıcı arkasından savurur, fakat isâbet ettiremez. Bu olay üzerine etrafında toplanan tüm hâne halkı ve âile fertlerine, Reşid Paşa tarafından zehirlendiğini anlatır. Birkaç saat sonra da vefat eder.<sup>33</sup>

Bu bilgi, Mehmed Süreyyâ'nın *Sicill-i Osmâni*'de verdiği mâlûmatı destekler niteliktedir. Ancak Mehmet Zeki Pakalın, “Reşid Paşa hasımları hakkında fazlaca şiddetli hareket etmiştir” tespiti yapmasına rağmen, bu tespiti ile çelişerek onun hiçbir kimseyi etkisiz hâle getirmediğini söylemiş ve Hüsnü Efendi'yi zehirlenme ihtimâlinin bulunmadığını ileri sürmüştür.<sup>34</sup> İbnülemin Mahmud Kemal İnal (ö. 1957) da Reşid Paşa'nın kendi evinde misâfirini zehirleyecek kadar alçaklaşamayacağını söylemiştir.<sup>35</sup> İnal ve Pakalın'dan daha önce doğan ve çocukluğunda yaşanan bir hadiseyi tahkik ederek yazma imkânı bulunan yakın tanık konumunda-

<sup>33</sup> Pakalın, *Tanzimat Maliye Nazırları*, 1/122; a.mlf., *Maliye Teşkilâtı Tarihi*, 3/98-99.

<sup>34</sup> Pakalın, *Tanzimat Maliye Nazırları*, 1/122-123; a.mlf., *Maliye Teşkilâtı Tarihi*, 3/99.

<sup>35</sup> İnal, *Son Hattatlar*, 142.

ki Mehmed Süreyyâ'nın verdiği bilgi de önemsiz sayılamaz. Mustafa Reşid Paşa bizzat kendisi hiçbir kimseyi ortadan kaldırmasa da böyle işleri başkasına yaptırmış olabilir. Ya da onun yakın çevresindeki adamları ikballeri için tehlikeli gördüklerini bertaraf edebilirler. Şu bir gerçek ki, Hüseyin Hüsnü Efendi şüphesinde büsbütün haksız görülemez. Çünkü o, iş başındaki Tanzimâtçıları yakinen tanıyan ve onların iş yapma biçimlerini bilen bir kişidir. Bizzat olaydan etkilenen birisi olarak ölmeden önce söylediği sözler dikkate alınmalıdır. Zîrâ Hüseyin Hüsnü Efendi memur sayısı ve maaş miktarında azaltma planladığı için ona düşmanlık besleyen ve vefatına sevinen epeyce kimse olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen kendisi de bunu biliyordur. Nitekim insanlar arasında onun zehirlendiğini söyleyenler olduğu gibi, arkasından, “Yırtıcı kuşun ömrü az olur. Kat'ı erzâkda feyiz yoktur” şeklinde sözler yayanların bulunduğu da nakledilmiştir.<sup>36</sup> Bu zıt bilgiler bile Hüseyin Hüsnü Efendi'nin ölümünde şâibe bulunma ihtimâlini yok saymamak gerektiğini göstermektedir. Ancak ulaşılan kaynaklarda onun ölüm sebebinin araştırılıp soruşturulduğuna dâir bir bilgi mevcut değildir.

Hüseyin Hüsnü Efendi orta boylu, şişmanca, kır sakallı ve dini bütün bir zât olarak tanınmıştır. Eyüp'te medfundur. Kabri, Eyüp Sultan Camii kiblesi tarafında, Beybaba Sokağı üzerinde ve Küçük Emir Efendi açık türbesinin sol tarafındadır.<sup>37</sup>

<sup>36</sup> İnal, *Son Hattatlar*, 144; Pakalın, *Tanzimat Maliye Nazırları*, 1/121; a.mlf., *Maliye Teşkilâtı Tarihi*, 3/98.

<sup>37</sup> Çoruk, *Eyüplü Meşhurlar*, 2/108.

## 2. Fihrist-i Ahlâk Risâlesi

### 2.1. Temel Özellikleri

*Fihrist-i Ahlâk*'ın en temel özelliği Seyyid Hüseyin Hüs-nü Efendi'nin kitap ve risâle türünde yazıp da günümüze ulaşan tek eseri olmasıdır. Bunun haricinde hat sanatıyla yazdığı birkaç hüsn-i hat eserinin daha mevcut olduğu ve Hilye-i Nebî'sinin basıldığı bilinmektedir.<sup>38</sup> Her ne kadar günümüze ulaşmamış olsa da kaynaklarda bir de *Mesnevî Tercümesi*'nin bulunduğu kaydedilmektedir. Müellif hat-tıyla tek nüsha olan bu tercümenin varlığı, Hüseyin Hüs-nü Efendi'nin vefatından sonra kassam tarafından toplu ola-rak kaydedilen terekesine yazılmasından anlaşılmaktadır. Vârislerin tamamı bu eserden haberdardır. Ancak iş tereke-nin taksimine geldiğinde Hüseyin Hüs-nü Efendi'nin yaptığı bu *Mesnevî Tercümesi* bulunamamıştır.<sup>39</sup>

*Fihrist-i Ahlâk Risâlesi*'nin dili Osmanlı Türkçesidir. İstanbul'da Mihrân Matbaası tarafından 1302 (1885) yılın-da 38 sayfa olarak basılmıştır. Bu baskının dışında başka bir baskısına rastlanılmamıştır. Mevcut kütüphâne kata-loglarında yapılan taramada da el yazma nüshasına ulaşı-lamamıştır. Ancak İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Fihrist-i Ahlâk Risâlesi*'nin müellif hattının kendi kütüphanesinde bulunduğunu söylemiştir. Ayrıca Hüseyin Hüs-nü Efendi'nin yazısında sülüs ve nesih olmak üzere iki hat kullanıldığını

<sup>38</sup> İnal, *Son Hattatlar*, 144.

<sup>39</sup> Pakalın, *Maliye Teşkilâtı Tarihi*, 3/100.

ve hattının güzel olduğunu belirtmiştir.<sup>40</sup> Matbû hâline de yansımış olan ferağ kaydına göre *Fihrist-i Ahlâk Risâlesi*'nin müellifi tarafından el yazısı ile yazımının 1263 senesi Şâban ayının 19'u Pazartesi (2 Ağustos 1847) günü tamamlandığı anlaşılmaktadır.<sup>41</sup>

### 2.2. Konusu

*Fihrist-i Ahlâk Risâlesi*'nin konusu ahlâk ve ahlâk te-rimleridir. Adından da anlaşılacağı üzere ahlâk ile ilgili te-mel konulara fihrist şeklinde kısaca değinilmiş ve ahlâk kav-ramları ana hatlarıyla öz olarak verilmeye çalışılmıştır.

Matbû *Fihrist-i Ahlâk Risâlesi*, Neş'et Molla (ö. 1324/1906) adıyla meşhur Kırımîzâde Neş'et Bey'in takdimi ile başla-maktadır. Bu takdimde çok kısa olarak müellif Hüseyin Hüs-nü Efendi ve *Fihrist-i Ahlâk Risâlesi* tanıtılmaktadır.<sup>42</sup> Arka-sından konuya giriş mâhiyetinde müellife âit bir mukaddi-me bulunmaktadır. Bu mukaddimedede de ciddî bilgiler mev-cuttur. Eserin özelliklerinden birisi, önemli görülen bazı ek bilgileri dipnotta vermesidir. Mukaddimenin dipnotunda bile "hayvânî ruh" ve "insânî ruh" meselesine dâir kıymetli bilgiler bulunmaktadır.<sup>43</sup> Bundan sonra sırayla insanda var olan düşünme ve düşündüğünü ifâde etme yeteneği (kuvve-i nutkiyye), öfke duygusu (kuvve-i gadabiyye) ve şehvet hissi (kuvve-i sheviyye) konuları ele alınmıştır. Bu üç duygunun ifrat, tefrit ve itidal hallerinin insanda ne gibi tutum ve dav-

<sup>40</sup> İnal, *Son Hattatlar*, 142.

<sup>41</sup> Seyyid Hüseyin Hüs-nü Efendi, *Fihrist-i Ahlâk Risâlesi* (İstanbul: Mihrân Matbaası, 1302), 32.

<sup>42</sup> Kırımîzâde Neş'et Bey, "Fihrist-i Ahlâk: Takdîm", 2.

<sup>43</sup> Hüs-nü Efendi, *Fihrist-i Ahlâk*, 1-8.



ranışlara sebep olabileceği üzerinde durulmuştur.<sup>44</sup> Ayrıca insanlarda görülen güzel özelliklerin (sıfât-ı celîle) ve çirkin özelliklerin (sıfât-ı rezîle) neler olduğu iki farklı başlık altında sayılmıştır.<sup>45</sup> Bu konuların her birinin altında onlarca kavram zikredilmiş ve bu kavramların neredeyse tamamı hakkında kısa kısa açıklamalar yapılmıştır. Bu şekilde toplamda yüz civarında ahlâk kavramı tanımlanmıştır.

Risâlede ahlâka dâir bazı temel bilgi ve terimler verildikten sonra ahlâkın nasıl güzelleştirilebileceği üzerinde durulmuştur. Hüseyin Hüsnü Efendi'nin belirttiğine göre ahlâkı güzelleştirmenin ilk aşaması, övülen ve iyi olan ahlâk-ı memdûheyi korumak, yerilen ve kötü olan ahlâk-ı mezmûmeyi ortadan kaldırmakla gerçekleşir.<sup>46</sup> Bu sebeple risâlede pek çok kötü huyun ismi verilip onlardan kurtulma yolları belirtilmiştir.<sup>47</sup>

Seyyid Hüseyin Hüsnü Efendi'ye göre ahlâkın iyi ya da kötü yönde gelişmesinde insanın yetiştiği çevre ve ortamın etkisi büyüktür. Bundan dolayı o, *Fihrist-i Ahlâk*'ta ev ve devlet idâresine dâir de birer başlık açmıştır.

*Fihrist-i Ahlâk Risâlesi*'nde ele alınan konulardan biri de, temelinde yatan sebeplerle birlikte insan tipleri ve mizaçları ile bu mizaçların karakteristik özellikleri olmuştur.<sup>48</sup> Ayrıca risâlenin birkaç yerinde farklı bağlamlarda gıdâlarla ilgili meselelere değinilmiş, yiyecek ve içeceklerin ahlâkın güzelleşmesi veya çirkinleşmesindeki etkisine dikkat çekilmiştir.<sup>49</sup>

<sup>44</sup> Hüsnü Efendi, *Fihrist-i Ahlâk*, 9-14.

<sup>45</sup> Hüsnü Efendi, *Fihrist-i Ahlâk*, 14-16.

<sup>46</sup> Hüsnü Efendi, *Fihrist-i Ahlâk*, 16-17.

<sup>47</sup> Hüsnü Efendi, *Fihrist-i Ahlâk*, 18-19.

<sup>48</sup> Hüsnü Efendi, *Fihrist-i Ahlâk*, 32-34.

<sup>49</sup> Hüsnü Efendi, *Fihrist-i Ahlâk*, 21-24; 35-38.

### 3. Değerlendirme

Hüseyin Hüsnü Efendi; *Fihrist-i Ahlâk Risâlesi*'nin girişinde, fiilen kendini geliştirip kemâle ermiş kimselerin ahlâk hakkındaki gerçek bilgi ve tecrübelerini kitap ve risâlelerde satırlara aktardıklarını, ancak bunların çoğu Arapça yazıldığı ve Türkçe olanlarda da bilinen terimler kullanılmadığı için onlardan tam olarak faydalanma imkânı bulunmadığını dile getirmiştir. Arkasından bu köklü birikimi herkesin yararlanacağı şekilde o gün kullanılan dile aktarma lüzûmu hissettiğini söylemiştir. Ahlâk konusunda kendisinden önce yazılmış çok sayıda Arapça, az da olsa Türkçe pek çok eser okuduğunu, bunların içinden önemli gördüğü bilgileri seçip alarak bir araya topladığını ve daha sonra bu bilgileri yeniden tahkik ve tasnif ederek *Fihrist-i Ahlâk Risâlesi*'ni yazdığını belirtmiştir.<sup>50</sup> Bu yönü ile *Fihrist-i Ahlâk Risâlesi* bir taraftan özgün bir derleme sayılabileceği gibi diğer taraftan öncenin analizi ile elde edilmiş yeni bir sentez olarak da değerlendirilebilir.

Müellifine âit açık ifadeler sebebiyle *Fihrist-i Ahlâk Risâlesi*'nin yazılış nedeni kolayca tespit edilmiş, yazılış şekli ve usûlü hakkında da rahatça bir değerlendirme yapılmıştır. İç içe geçtikleri için kesin hatlarla birbirinden ayırmanın zorluğuna rağmen bu eseri ve müellifini siyâset, felsefe ve tasavvuf açısından da değerlendirmek mümkündür.

#### 3.1. Siyâsetle İlişkisi

Seyyid Hüseyin Hüsnü Efendi'nin yaşadığı yıllar, Osmanlı Devleti'nde toprak kayıplarının çoğaldığı, moral de-

<sup>50</sup> Hüsnü Efendi, *Fihrist-i Ahlâk*, 3.

## BİRİNCİ FASIL

### Düşünme ve Konuşma Gücüne Dâirdir

[9] Düşünceye dayalı anlamlı konuşma<sup>7</sup> yeteneğinin aşırı fazlasına cerbeze,<sup>8</sup> aşırı azına gabâvet,<sup>9</sup> ölçülü ve dengeli olanına da hikmet<sup>10</sup> denir.

Cerbezenin diğer kısmı hayrettir.

Gabâvetin çeşitleri ise basit cehâlet (cehl-i basît) ve katmerli cehâlettir (cehl-i mürekkeb).

Hikmetin bölümleri zihnin berraklığı, anlamada mükemmellik, zekâ, güzel bir zihinsel canlandırma yapmak, kolay öğrenmek, öğrendiğini ezberleyip hâfizada tutmak ve ihtiyaç anında hatırlamaktır.

Cerbeze hakkın bâtul, hayrın şer, bâtulın hak ve şerrin hayır olduğuna hükmedilmesini sağlayan bir yetenektir.

---

kullanımının yaygınlaşması, Osmanlı devlet yönetiminde sekülerleşme göstergelerinden biri sayılabilir. Eskiden devlet yönetimini belirten ifâdeler olarak daha çok “şer‘ ile siyâset, şer‘ ile muâmele ve siyâset-i şer‘iyye” kavramları tercih edilirdi. Bunun ile de “beşeriyetin salâh ve intizâmı için İslâmiyet’in kabul ve iltizâm ettiği hükümler” kastedilirdi. bk. Ferit Develioğlu, “Siyâset-i şer‘iyye”, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 1990), 1149.

<sup>7</sup> Kuvve-i nutkiyye, insanın hem düşünme hem de konuşma yeteneğini belirtmek için kullanılan bir kavramdır. Biz bu Osmanlıca tamlamayı “düşünceye dayalı anlamlı konuşma” diye günümüz Türkçesine aktardık. Nitekim, “insân hayvân-ı nâtıktır” cümlesi ile onun hem düşünme hem de düşündüğünü konuşarak ifade etme özelliğine dikkat çekilmiştir. bk. İsmail Çetin, *Mufasssal Medenî Ahlak* (Isparta: Dilara Yayıncılık, 2018)142-143.

<sup>8</sup> Kolay, güzel ve inandırıcı şekilde konuşmak.

<sup>9</sup> Anlayışsızlık, gabilik ve bölünük.

<sup>10</sup> Hakka, hakikate ve akla uygun, etki gücü yüksek, kısa ve mânâlı söz.

Hayret iki delilin birbiriyle çatışmasından ortaya çıkan kararsızlıktır.

Gabâvet, mânâyı kavrama yeteneği olmayan alt seviyedeki akıl gücüdür. Basit cehâlet, bilinmesi mümkün olan şeyi bilmemektir. Birleşik yâni katmerli cehâlet, yanlış şeyi tam aksine doğru bilmektir.<sup>11</sup>

Hikmet hakkın hak, hayrın hayr, bâtılın bâtıl ve şerrin şer olduğuna hükmeden güçtür.

Zihin berraklığı (safâ-yı zihn), problemlili bir işin çözümüne delil getirme çabukluğudur. Kusursuz ve doğru anlayış (cevdet-i fehm), bir belirtiden hareketle onun sebebine yönelik zihinde meydana gelen gerçekle uyumlu doğustur.

Zekâ, delilden, iddia edilen husus hakkındaki doğru hükme hızlı bir şekilde ulaşmaktır. **[10]**

Zihinde güzelce şekillendirip canlandırmak (hüsn-i tasavvur), her konunun olduğu gibi anlatılmasıdır.

Öğrenme kolaylığı (suhûlet-i ta'allüm), az çalışma ile talep edilenlerin elde edilmesidir.

Ezber (hıfz), öğrenimle kazanılan ilim ve fenleri unutmamaktır.

Hatırlama (zıkr), hâfızada tutulan mânâları hızlıca akla getirmektir.

\*\*\*

<sup>11</sup> Bilmediğini bilmemek de cehl-i mürekkeblilik olarak nitelendirilebilir. Ayrıca tahsil neticesinde oluşan şartlanmışlık ile kendi bilgisinin dışındaki farklı bilgileri kabul etmemek de bir tür cehl-i mürekkeblilik sayılır.

## İKİNCİ FASIL Öfke Duygusu Hakkındadır

Öfke duygusunun aşırı fazlalığı hiddet (tehevvür), aşırı azılığı korkaklık (cübn), dengeli hâli ise cesârettir (şecâat).

Hiddetin kısımları gurur,<sup>12</sup> kibir, övünme, gösteriş ve tartışma,<sup>13</sup> inatlaşma, eğlenceli şaka, alay edip dalga geçme, ihânet edip aldatma ve haksızlık yaparak zarar verme, nefsin hoşuna gidecek güzel şeyleri isteme ve öfkedir.

Öfkeye bağlı ayrıntılar (gadabın teferru'âtı) pişmanlık, korku, dostlara buğz etmek, düşmanlardan haz duymak, hasımları alay, mizâcın değişmesi ve kederdir.

<sup>12</sup> Burada kısaca gurur diye sadeleştirdiğimiz "ucub" kelimesinin Türkçe olarak tam karşılığı, Osmanlı eğitimcileri ve sûflerine göre şöyledir: Ameline güvenmek, yaptıklarını abartarak kendini beğenmek ve Allah Teâlâ'nın lütfunu görmezden gelip tüm fiillerini kendinden bilmek. bk. Seyyid Mustafa Râsim, *İstilahât-ı İnsân-ı Kâmil: Tasavvuf Sözlüğü*, haz. İhsan Kara (İstanbul: İnsan Yayınları, 2008), 778.

<sup>13</sup> Metinde burada mirâ' kelimesi geçmektedir. Sözlükte mirâ' kelimesinin hem gösteriş hem de tartışma ve münâkaşa anlamları vardır. Bu risâlede mira'nın münâkaşa ve tartışma anlamında kullanıldığı bizzat müellif tarafından belirtilmiştir. Ayrıca bu paragrafta geçen ıstılahların ne anlama geldiği az ileride kavramlarla birlikte müellif tarafından açıklandığı için biz burada onların yalnız sadeleştirilmiş hallerini verdik.

## İKİNCİ BÖLÜM

---

### **FİHRİST-İ AHLÂK RİSÂLESİ** (METİN NEŞRİ VE TRANSKRİPT)

Transkripsiyon  
**Halide TUR ERPARUN**

# فهرست اخلاق

اشبو رساله دعوى و كيلرندن ومواليدن قريى  
زاده فضيلتو نشأت بك همتيه طبع اولمشدر

معارف نظارت جليله سنك رخصتيله طبع اولمشدر

رخصتنامه نومروسى ۸۶۵

استانبول

(مهران) مطبعه سى - باب عالمى جاده سنده نومرو ۷

۱۳۰۲

## FİHRİST-İ AHLÂK

İşbu risâle da'vâ vekîllerinden ve mevâliden Kırımîzâde  
Fazîletlü Neş'et Bey himmetiyle tab' olunmuşdur.

Ma'ârif Nezâret-i Celîlesi'nin ruhsatıyla tab' olunmuşdur.

Ruhsatnâme numarası 865

İstanbul

(Mihrân) Matba'ası- Bâb-ı 'Âlî Caddesi'nde numara 7

1302

## فصل اول

قوة نطقیه دائر در

قوة نطقیه نك افراطی (جر بزه) تفریطی (غباوت) اعتدالی (حکمت) در جر بزه نك شعبه سی (حیرت) در غباوتك شعبه لری (جهل بسیط و جهل مرکب) در حکمتك شعبه لری (صفای ذهن و وجودت فهم و زکا و حسن تصور و سهولت تعلم و حفظ و ذکر) در (جر بزه) حق باطل و خیری شر و باطلی حق و شری خیر حکم ایدیجی بر قوه در (حیرت) ایکی دلیلک تعارضندن حاصل اولان قرار سزلقدر (غباوت) معنا ادرا کنه قوتی اولیان قوه در (جهل بسیط) علمی ممکن اولان شیئی بیلمامکدر (جهل مرکب) یا کایش شیئی بالعکس طوغری بیلمکدر (حکمت) حق حق و خیری خیر و باطلی باطل و شری شر حکم ایدیجی قوه در .

(صفای ذهن) بر ماده مشکله نك حلنه سرعت استدلالدر (جودت فهم) بر علامتدن سبینه استطلاع حقیقیدر (زکا) دلیلدن مدعانك حکمنه سرعتاه انتقالدر

## FASL-I EVVEL

## Kuvve-i Nutkıyyeye Dâirdir.

Kuvve-i nutkıyyenin ifrâtı (cerbeze), tefrîti (gabâvet), i'tidâli (hikmet)dir. Cerbezenin şu'besi (hayret)dir. Gabâvetin şu'beleri (cehl-i basît ve cehl-i mürekkeb)dir. Hikmetin şu'beleri (safâ-yı zihn ve cevdet-i fehm ve zekâ ve hüsn-i tasavvur ve suhûlet-i ta'allüm ve hıfz ve zikir)dir. (Cerbeze), hakkı bâtil ve hayrı şer ve bâtilı hak ve şerri hayr hükm edici bir kuvvedir. (Hayret), iki delîlin ta'âruzundan hâsıl olan kararsızlıktır. (Gabâvet), ma'nâ idrâkine kuvveti olmayan kuvvedir. (Cehl-i basît), 'ilmi mümkün olan şeyi bilmemekdir. (Cehl-i mürekkeb), yanlış şeyi bil'akis doğru bilmekdir. (Hikmet), hakkı hak ve hayrı hayr ve bâtilı bâtil ve şerri şer hükm edici kuvvedir.

(Safâ-yı zihn), bir madde-i müşkilenin hal-line sür'at-i istidlâldir. (Cevdet-i fehm), bir 'alâmetden sebebine istidlâ-i hakîkîdir. (Zekâ), delîlden müdde'ânın hükmüne sür'atle intikâldir.

(حسن تصور) هر خصوصك حالنجه بحددر (سهولت تعلم) سمى قليل ايله تحصيل مطالبدر (حفظه) علوم و فنون مکتسبه يي اونون تامقدر (ذکر) معانی محفوظه يي مسارعة خاطره کتور مکردر .

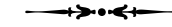


## فصل ثانی

قوة غضبيه دائردر

قوة غضبيه نك افراطى (تهور) تفریطى (جبن) اعتدالى (شجاعتدر) تهورك شعبه لرى (عجب وكبر و افتخار و مرء و لجاج و مزاح و استهزا و غدر و ضم و طلب نفایس و غضب) در غضبك تفرعاتى (ندامت و خوف و بغض احباب و حظ عدو و استهزای عدو و تغییر مزاج و كدر) در جينك شعبه لرى (ذلت و خلل معاش و اضاعه مال و عدم ثبات و تسبب امور و قبول ظلم و خلل عرض و ناموس و بیعاری و ترك مصالح مهمه و وقوع ضرب و شتم ناس) در شجاعتك شعبه لرى (كبر نفس و عظم همت و صبر و نجدة و حلم و سکون و تواضع و شهامت

(Hüs-ni tasavvur), her husûsun hâlince bahsidir. (Suhûlet-i ta'allüm), sa'y-i kalîl ile tahsîl-i metâlibdir. (Hıfz), 'ulûm ve fûnûn-ı müktesebeyi unutmamaktır. (Zikr), me'ânî-i mahfûzayı müsâra'aten hâtıra getürmekdir.



## FASL-I SÂNÎ

**Kuvve-i Gadabiyyeye Dâirdir.**

Kuvve-i gadabiyyenin ifrâtı (tehevür), tefrîti (cübñ), i'tidâli (şecâ'atdır). Tehevürün şu'beleri ('ucüb ve kibir ve iftihâr ve mirâ' ve lecâc ve mizâh ve istihzâ ve gadr ve daym ve taleb-i nefâyis ve gadab)dır. Gadabın teferru'âtı (nedâmet ve havf ve buğz-ı ahbâb ve hazz-ı 'adüvv ve istihzâ-yı 'adüvv ve tağyîr-i mizâc ve keder)dir. Cübñün şu'beleri (zillet ve halel-i ma'âş ve izâ'a-i mâl ve 'adem-i sebât ve teseyyüb-i umûr ve kabûl-i zulm ve halel-i 'ırz u nâmûs ve bî-'ârî ve terk-i mesâlih-i mühimme ve vukû'-ı darb ve şetm-i nâs)dır. Şecâ'atin şu'beleri (kibr-i nefis ve 'azm-i himmet ve sabır ve necdet ve hilm ve sukûn ve tevâzu' ve şehâmet